

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
«ВИДАВНИЦТВО "НАУКОВА ДУМКА"
НАН УКРАЇНИ»

УКРАЇНСЬКА НАУКОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ

**Збірник матеріалів
науково-практичної конференції
"Українська наукова термінологія.
Суспільні та гуманітарні науки"
№ 3**

Київ
12 листопада 2010 р.

ББК 81.2УКР—3я43

У45 У збірнику надруковано матеріали конференції, присвяченої проблемам української термінології суспільних та гуманітарних наук, що була організована Науково-виробничим підприємством «Видавництво “Наукова думка” НАН України» у листопаді 2010 року.

Адреса видавництва:
01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3
Телефони: 234 40 68, 235 72 57
e-mail: encek1@ndumka.kiev.ua

ISBN 978-966-00-1075-8

© НВП «Видавництво “Наукова думка”
НАН України», 2010

ЩОДО ПОДАВАННЯ ПРОЦЕСОВИХ ПОНЯТЬ У ФАХОВИХ ТЕКСТАХ

Михайло Гінзбург, доктор технічних наук,
професор, академік УНГА

Інститут транспорту газу, м. Харків
ginzburg@itransgaz.com

Сьогодні все більшу увагу приділяють вивченню фахових текстів, які, будучи засобом фіксування та зберігання знань, є, з одного боку, інструментом досліджування позамовної дійсності, а з другого — умістищем одержаних результатів (рис. 1).

У класичних роботах Д.С. Лотте [1, с. 29] та Т.С. Канделаки [2, с. 54] запропоновано класифікацію понять, згідно з якою загальні поняття будь-якої царини знань відповідно до властивих їм ознак, характеру зв'язків та відношень об'єднуються в **категорії** — найширші поняття, що відображають найзагальніші та найсуттєвіші ознаки позамовної дійсності. Такими категоріями є **предмет, процес, властивість, кількість** та **одиниці виміру**.

Отже, **процес** є однією з категорій, і це стосується не тільки царини природничих чи технічних наук, а й суспільних та гуманітарних наук, які досліджують **соціально-економічні процеси** (рис. 1). Зважаючи на це, фаховій мові потрібен інструментарій подавання: 1) процесів залежно від тривання та повторювання; 2) учасників та наслідків процесів; 3) властивостей, пов'язаних з процесами, — тобто всіх понять, які зазвичай називають **процесовими** [3].

У роботі [4] показано, що **процесові поняття** — це множина, виділена за двома різними критеріями: за **семантичним** критерієм відібрано всі поняття категорії **процес**; за **словотвірним** критерієм — ті поняття категорій **предмет** та **властивість, назви (терміни)** яких походять від назв певних **процесів**.

Відповідно, усі інші поняття можна назвати **непроцесовими** і віднести до них: 1) поняття, що відбивають ознаки предметів (речей, істот, їхніх сукупностей) та їхніх властивостей, **які в уявленні стародавніх людей були незмінні** (що знайшло відбиття у мові — їхні

© М. Гінзбург, 2010

ISBN 978-966-00-1075-8. Українська наукова термінологія, 2010, № 3

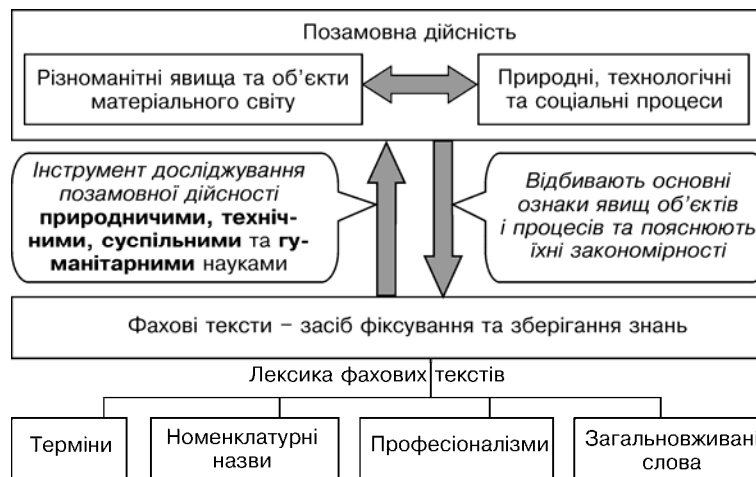


Рис. 1. Місце фахових текстів у процесі пізнання позамовної дійсності

назви **первинні** і не пов'язані з **процесами**); 2) поняття, назви (терміни) яких **вторинні** та походять від назв **предметів** та **властивостей**.

Мета цієї статті — показати застосовність основних засобів подавання процесів позамовної дійсності, застандартизованих у [5], до фахових текстів суспільного та гуманітарного спрямування.

1. Термінознавство як самостійна міждисциплінарна галузь знань.

Як відомо, у фахових текстах можна виділити лексичні одиниці чотирьох груп (рис. 1).

1. **Терміни**, які є позначками загальних понять певної царини знань і в сконцентрованій формі містять результати пізнавальної діяльності людини [6, с. 220]. Тобто саме завдяки термінам фахові тексти можуть фіксувати та зберігати знання.

2. **Номенклатурні назви** — абстрактні та умовні символи, єдине призначення яких полягає в тому, щоб дати максимально зручні з практичного погляду засоби позначання речей без прямого відношення до потреб теоретичної думки, що оперує цими речами. Наприклад, географічні назви.

3. **Професіоналізми** — це неофіційні назви знарядь праці, різновидів виробничих процесів, різних ґатунків сировини, виробів тощо, які частіше поширені в розмовному мовленні серед людей певної професії і які вживають у фахових текстах як виняток за відсутності усталеної термінології.

4. **Загальноживані слова** — звичайні слова певної національної мови.

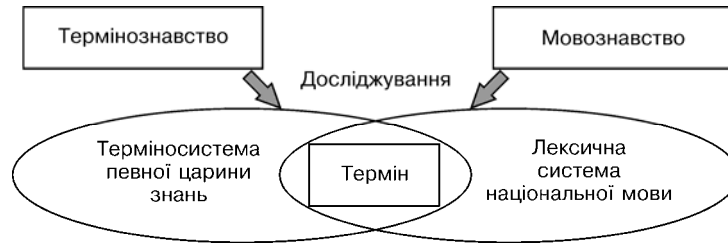


Рис. 2. Двоїста природа терміна

Термін має двоїсту природу (рис. 2). З одного боку, він є об'єктом дослідження мовознавства і як усі інші слова та словосполучення, що належать до лексичної системи певної національної мови, має відповідати її нормам (правий стовпчик табл. 1). З другого боку, термін є об'єктом дослідження іншої науки — термінознавства і як елемент терміносистеми певної царини знань має відповідати певним вимогам до змісту і форми (лівий стовпчик табл. 2).

Виникнувши у надрах мовознавства, **термінознавство** сформувалось у самостійну міждисциплінарну галузь знань, що досліджує структуру, утворення, розвиток, уживання та підтримування **термінологій** у різних **предметних сферах** [6, с. 13, 218, 224—235].

Як міждисциплінарна галузь знань термінознавство перебуває в “точці перетину” чотирьох груп наук [6, с. 218]: 1) мовознавчих; 2) ло-

Т а б л и ц я 1

Вимоги до терміна

Вимоги до терміна як елемента терміносистеми [5]	Норми літературної мови, яким має відповідати термін як лексична одиниця національної мови
<ul style="list-style-type: none"> — системність; — відповідність лексичного значення терміна позначеному ним поняттю; — однозначна відповідність терміна поняттю; — раціональна стислість; — стилістична нейтральність; — словотворча (дериваційна) здатність. 	<ul style="list-style-type: none"> — фонетичні щодо вимови та наголошення; — лексичні щодо уживання слів і словосполук у властивих їм звуковій і графічній формі та значенні; — морфологічні щодо поєднання морфем у слова, щодо словозміни самостійних частин мови; — синтаксичні щодо узгодження, керування, прилягання слів, щодо побудови словосполук і речень; — стилістичні щодо вживання в тому чи іншому функційному стилі (підстилі) властивих йому мовних засобів; — орфографічні щодо правил написання слів.

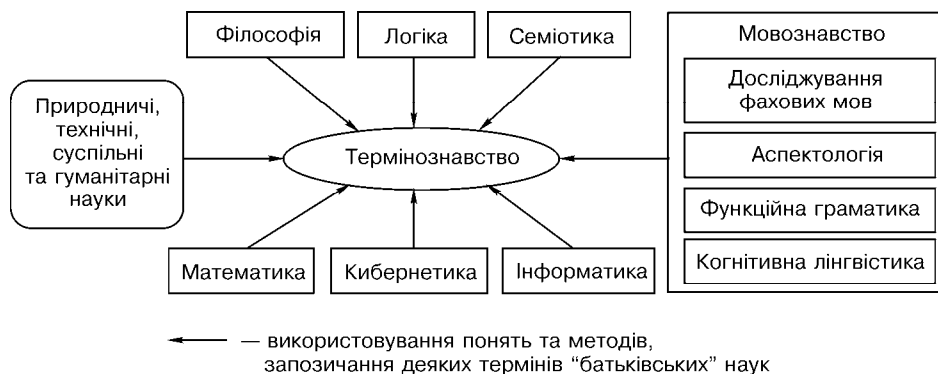


Рис. 3. Місце термінознавства у системі сучасних наук

гіко-філософських; 3) математико-інформаційних; 4) предметних (природничих, технічних, гуманітарних та суспільних), що наочно подано на рис. 3. На цьому рисунку логіко-філософські та математичні дисципліни виділено із предметних наук через те, що вони є методологічними для багатьох царин знань і, зокрема, базовими для термінознавства [6, с. 153—165].

Термінознавство широко використовує поняття та методи “батьківських” наук, а також запозичує деякі їхні терміни. Наприклад, виділення основних категорій позамовної дійсності (див. вище) ґрунтується на категоріях і методах **філософії**; систематизація і класифікація понять — на методах **логіки**; забезпечення єдності форми та значення термінів — на методах **семіотики**; моделювання позамовної дійсності, нагромадження, зберігання та передавання термінологічної інформації — на методах **математики, кібернетики та інформатики**; побудова конкретних терміносистем — на методах і поняттях відповідних **предметних наук**. Мовні засоби обирають за допомогою **мовознавчих** дисциплін. При цьому термінознавство пов’язане як з традиційними розділами мовознавства, так і з новими, виділеними на рис. 3.

Проте термінознавство не лише використовує методи та поняття “батьківських” наук, а й розробило власні методи. Як самостійна галузь знань [6, с. 166] термінознавство має **власний предмет дослідження**; цей предмет осмислено **специфічною теорією** (теоріями), які мають **власний поняттєвий апарат**; застосування методів термінознавства забезпечує створення **власних продуктів**, відмінних від продуктів інших наук, зокрема “батьківських”.

У роботі [4] доведено, що однією з таких термінознавчих теорій є **теорія подавання процесових понять**, яка має власний поняттє-

вий апарат. Зокрема, засадничими поняттями цієї теорії є **стан**, **процес**, **дія**, **подія**, що їх у природничих науках і техніці вживають у зовсім інших значеннях, ніж, наприклад, у різних розділах мовознавства. Запропонована інженерна (математична) та філософська інтерпретація понять **стан**, **процес**, **дія** і **подія** дала змогу відмежувати ці фундаментальні для термінознавства наукові поняття від понять мовознавства та інших наук, поійменованих цими мовними одиницями.

Так, змінювання характеристик предмета (речі або істоти) з часом можна інтерпретувати як рух у багатовимірному просторі, у якому часу відповідає вісь абсцис. Кожна точка такого багатовимірного простору співвіднесена з перебуванням предмета у певному **стані** в розглядуваний момент часу. Тоді **дії** відповідає **лінія**, проекція якої на ось абсцис має скінченну або нескінченно велику довжину, а **події** — **точка** на **лінії**, що відповідає **дії**, або **лінія**, перпендикулярна осі абсцис (її проекція на ось абсцис — це **точка**).

Отже, з погляду філософії: **дія** — це “поступове” нагромадження кількісних змін, тобто плавний перехід з одного стану в інший; а **подія** — це перехід кількісних змін у якісні, тобто “стрибок” з одного стану в інший за нехтовно малий (нульовий) проміжок часу. Ознакою будь-якої події є **результативність** (перехід в іншу якість).

Зважаючи на це:

— **стан** — це сукупність наявних у певний момент часу значень характеристик предмета (речі, істоти, їхньої сукупності);

— **процес** — це змінювання або змінення стану предмета (речі, істоти, їхньої сукупності);

— **дія** — це фаза процесу скінченної чи нескінченно великої тривалості, яка не містить початкової та кінцевої меж;

— **подія** — це фаза (початкова або кінцева¹) процесу скінченної чи нескінченно великої тривалості або процес нескінченно малої (нехтовно малої або нульової) тривалості.

Тобто **процес** — це найширше поняття (з погляду філософії — категорія), а **дія** і **подія**, зазвичай, відповідають фазам процесу

¹ Теоретично будь-яку точку на лінії, що відповідає **дії**, можна інтерпретувати як **подію**. Проте, виділення такої точки вказує, що ми розбиваємо досліджуваний процес на два підпроцеси, а сама ця точка — кінець першого підпроцесу, є відносною (проміжною) межею, після досягнення якої процес продовжується на новому рівні, а сама досягнута межа стає новою точкою відліку (початком другого підпроцесу).

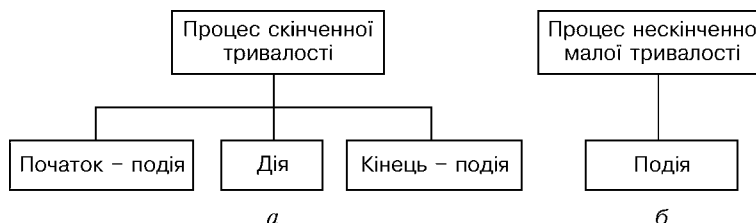


Рис. 4. Зв'язок між поняттями **процес**, **дія** і **подія**

(рис. 4), тобто між ними і **процесом** є частинний зв'язок (зв'язок частина—ціле).

2. Дії та події в юридичній термінології.

Особливе місце серед фахових мов суспільного та гуманітарного спрямування посідає мова юридичних актів, за допомогою якої висловлюють та закріплюють нормативно-правові приписи держави. До викладу цих актів висувають підвищені вимоги, оскільки *“положення нормативно-правового акта мають бути викладені однозначно і не допускати різного тлумачення”* [7, п. 2.12].

Важливе місце в юриспруденції відіграє поняття **юридичний факт**, тобто певні життєві обставини, ситуації, з якими юридичні норми пов'язують виникнення, змінення або припинення правовідносин. З погляду термінознавства юридичний факт може бути як **подією**, так і **дією**, що не має внутрішньої межі. У першому випадку його треба подавати дієсловом доконаного виду або утвореним від нього віддієслівним іменником, а в другому — дієсловом недоконаного виду або утвореним від нього віддієслівним іменником.

Характерною особливістю української мови є те, що віддієслівні іменники, які означають опрідметнені **дії** та **події**, зберігають у дещо модифікованому вигляді граматичне значення виду початкового дієслова¹, бо носіями значення недоконаного виду є суфікси, а доконаного — переважно префікси [8, с. 116, 148].

Отже, в українській мові від пари дієслів недоконаного та доконаного виду зазвичай утворюється три віддієслівні іменники, два з

¹ Для дієслів та дієприслівників граматичне значення виду визначають залежно від того, на яке питання відповідає певне дієслово (*що робити?* // *що зробити?*) або дієприслівник (*що роблячи?* *що зробивши?* // *що зробивши?*). Для дієприкметників та віддієслівних іменників, які також успадковують категорію виду [8, с. 322], значення виду не можна визначити формально відповіддю на питання, воно стає частиною семантики.

яких означають опредметнені дії та події відповідно, а третій — наслідок (результат). Наприклад:

дія: передавати → передавання;

подія: передати → передання;

наслідок: передача (те, що носять у лікарню, в'язницю тощо).

Завважимо, що регулярне протиставлення віддієслівних іменників, що означають опредметнені дії та події, наближає українську мову до західнослов'янських мов, тоді як в сучасній російській мові видова співвіднесеність віддієслівних іменників практично відсутня¹ [9]. На зазначену особливість української мови треба зважати, розробляючи нормативно-правові акти. Порівняймо з цього погляду два кодекси [10] та [11], прийняті практично одночасно.

У [10] для позначання юридичних фактів широко вжито термін **передання**, наприклад: **передання** речі (ст. 22), **передання** майна (ст. 102), **передання** прав (ст. 197). Те, що в цих та багатьох інших статтях йдеться саме про **подію** підтверджує їхній текст: *В установчому акті визначається майно, яке засновник ... повинен передати установі після її державної реєстрації* (ст. 102). Для **передання** (щоб передати. — М. Г.) іншій особі прав, посвідчених цінним папером на пред'явника, достатньо вручення цінного паперу цій особі (ст. 102).

Проте в деяких статтях термін **передання** вжито неправильно. Наприклад, *статут товариства з обмеженою відповідальністю, крім відомостей, передбачених статтею 88 цього Кодексу, має містити ... порядок передання (переходу) часток у статутному фонді* (ст. 143). Тут ідеться про порядок, як **передавати** частки, тому має бути **порядок передавання**.

Узагалі правильність чи неправильність уживання певного віддієслівного іменника можна перевірити, замінивши їх відповідними дієсловами. Наприклад,

Речення з віддієслівними іменниками	Речення з дієсловами
У разі порушення цього правила товариство має право за своїм вибором вимагати від такого учасника або відшкодування завданих товариству збитків, або передання товариству усєї вигоди, набутої за такими правочинами (ст. 119).	У разі порушення цього правила товариство має право за своїм вибором вимагати від такого учасника або відшкодувати завдані товариству збитки, або передати товариству всю вигоду, набуту за такими правочинами.

¹ Проте у період з кінця XVII до початку XIX ст. російські віддієслівні іменники на *-ние/-тие* так само, як і дієслова, чітко відбивали видові відмінності, наприклад: **делание** // **сделание**, **прогуливание** // **прогулянье**, **собрание** // **собрание**, **ловление** // **поймание** тощо [9].

З правого стовпчика випливає, що в ст. 119 йдеться саме про **події** і в лівому стовпчику правильно вжито віддієслівні іменники, утворені від дієслів доконаного виду. Оскільки дієслівний спосіб висловлювання є точнішим і природнішим для української мови, можна порадити правникам у подальшому ширше вживати саме дієслова.

У [11] для позначання тих самих юридичних фактів ужито термін **передача**. Наприклад, *передача в оренду майнових комплексів* (ст. 115), *передача прав у господарських зобов'язаннях* (ст. 195), *передача майна* (ст. 212). Оскільки в усіх цих випадках ідеться про **події**, правильним є вживання терміна **передання** замість терміна **передача**.

Щодо подавання **дії** зауважимо, що в окремих статтях [11] правильно вжито термін **передавання**: *Договір факторингу є дійсним незалежно від угоди між клієнтом та його боржником про заборону або обмеження передавання* (про заборону або обмеження **передати**. — М. Г.) *грошової вимоги* (ст. 350). Отже, тут дійсно йдеться про заборону або обмеження дії **передавання**. Проте в інших статтях дії позначено терміном **передача**. Наприклад: *Передача об'єктів господарського призначення з державної у комунальну власність здійснюється в порядку, встановленому законом* (ст. 141). Тут так само треба вживати термін **передавання**.

Як вже зазначалося вище, з погляду термінознавства юридичний факт може бути не лише **подією**, а й **дією**. Наприклад: *Носіння, зберігання ... вогнепальної зброї ... без передбаченого законом дозволу* [12, ст. 263], *зберігання ... наркотичних засобів* [12, ст. 307] тощо. Такі юридичні факти треба подавати дієсловами недоконаного виду або утвореними від них іменниками, що позначають однорідні ситуації, не пов'язані зі спрямованістю на досягнення будь-якої межі. Їхнє тривання може бути перерване лише якимись **зовнішніми чинниками**.

Усі розглянуті вище процеси були разовими. Але також є кількарізкові (повторювані) процеси. Порівняймо:

Разовий процес	Кількарізковий процес
1. Студент біжить в університет.	2. Студент бігає по книгарнях, шукаючи потрібний підручник.
3. Працівник ДАІ оштрафував порушника правил дорожнього руху.	4. Працівник ДАІ щодня штрафує порушників правил дорожнього руху. 5. Працівник ДАІ тільки за день оштрафував п'ятдесят порушників правил дорожнього руху.

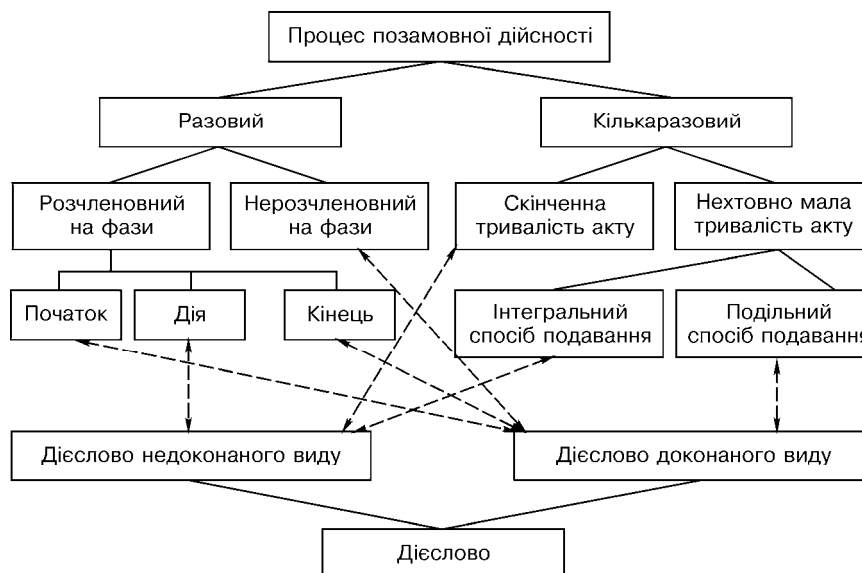


Рис. 5. Класифікація процесів за повторюваністю та тривалістю

У першому реченні маємо разовий тривалий процес (**дію**), що є **односпрямованим рухом**, який можна розчленувати на фази: **початок** (почав бігти), **дія** (біжить), **кінець** (добіг). Такі процеси ми вже розглядали (рис. 4, а). Друге речення відбиває кількарізковий процес **різноспрямованого руху**, який складається з початку процесу, окремих актів (рухів), кожний з яких має скінченну тривалість, та кінця процесу. Наприклад: *Студент **вибіг** з дому (подія), **бігав** близько години по книгарнях (кількарізкова дія), а потім **заїшов** у бібліотеку (подія)*. Отже, серед дієслів недоконаного виду незавершену повторюваність чітко подають лише **дієслова різноспрямованого руху**: *бігати, возити, літати, носити* тощо (кількарізково в різних напрямках), що відрізняє їх від співвідносних **дієслів односпрямованого руху**: *бігти, вести, летіти, нести* тощо, які позначають лише невизначену тривалість. В інших випадках тими самими дієсловами¹ позначають як невизначену тривалість, так і незавершену повторюваність. Розрізнити їх можна лише з контексту.

Щодо третього речення завважимо, що такі процеси є цілісними “від природи”, окремий акт принципово не може розгортатися в часі

¹ У сучасних словниках спільнокореневі дієслова *відновлювати* та *відновляти*, *розрізнявати* та *розрізняти* зазвичай вважають синонімами, хоча перші дієслова пар ще мають ледь відчутний відтінок повторюваності, а другі його ніколи не мали.

[13, с. 118], тобто це **подія** (рис. 4, б). Відповідний кількарязовий процес по суті є **сукупністю подій**, але цю сукупність можна подавати двома різними способами: **інтегральним** та **подільним** (рис. 5).

Першому — **інтегральному** (неподільному) — способу відповідає четверте речення. У ньому сукупність подій подають як разовий нібито неподільний процес, який триває в часі саме завдяки постійному повторенню окремих актів. Початок або кінець такого інтегрального процесу означає початок або припинення повторювання **подій**. Наприклад, *почали штрафувати порушників* (а до того не штрафували), *припинили штрафувати порушників* (а до того постійно штрафували).

Другим способом цю сукупність подій подають роздільно, як у п'ятому реченні. Тут засобом подавання роздільності виступає префікс **по-**. Доданий до всіх **префіксованих недоконаних форм** дієслів, він обертає їх в особливі, дуже характерні й численні в мові розділові доконані форми [14, § 86]. Ці форми

1) при перехідних дієсловах показують, що дія від підмета переходить на різні предмети (множинність об'єкта). Наприклад: “директор підписував *накази, що суперечать один одному*”;

2) при неперехідних дієсловах показують, що дія належить різним діячам. Наприклад: “*затримані особи попрокидались*”, “*свідки порозбігались*”. Зрідка префікс **по-** надає розділового значіння й без другого префікса. Наприклад, *поштрафувати порушників* — це накласти штраф на багатьох, але на кожного окремо.

Завважимо, що форми з **по-** надають реченню більшої конкретності, тоді як доконані форми без **по-** абстрактніші [14, § 86].

У розглядуваних кодексах кількарязову повторюваність **подій** зазвичай подають інтегральним способом. Наприклад: *Якщо агентським договором не передбачено інше, комерційний агент не може передавати на свій розсуд іншим особам прав, якими він володіє в інтересах того, кого він представляє* [11, ст. 300]. Тут з контексту очевидно, що дієслово **передавати** позначає саме повторюваність **подій**.

Подаючи сукупність подій віддієслівними іменниками, треба обирати іменник, утворений від дієслова потрібного виду. На жаль, цього правила часто-густо не дотримуються. Це наочно демонструє [10, ст. 302], у першому реченні якої правильно вжито дієслова недоконаного виду: *Фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію*. Не викликає сумніву, що йдеться саме про кількарязові дії і події. Проте в другому

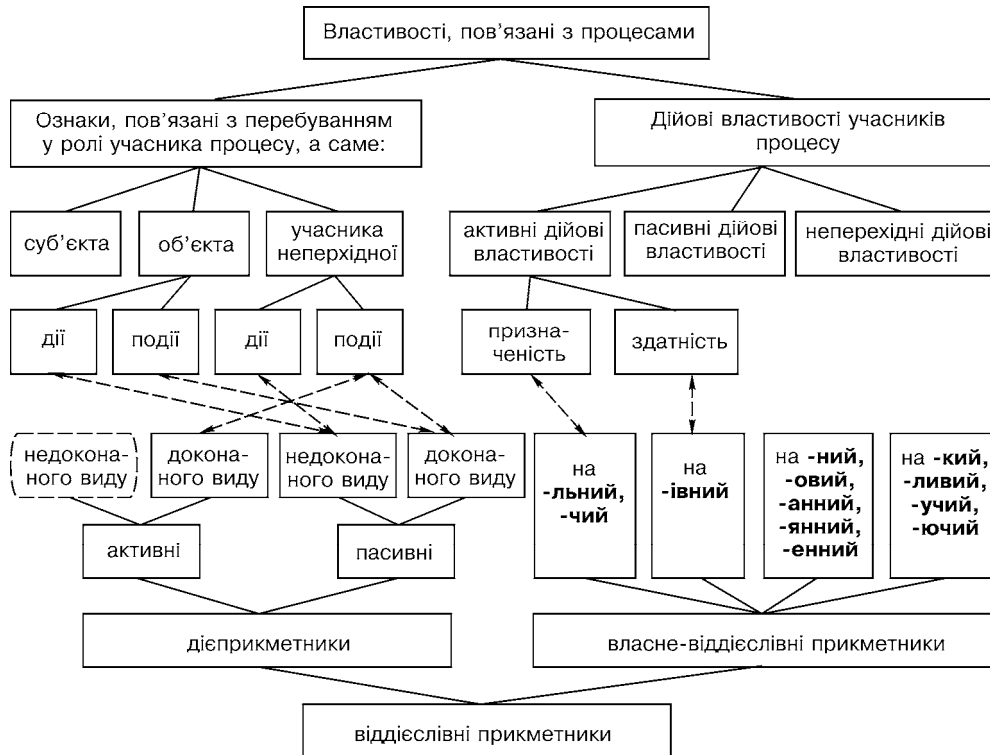


Рис. 6. Властивості, пов'язані з процесами. Пунктиром виділено не властиві українській мові активні дієприкметники недоконаного виду

реченні вжито віддієслівні іменники: *Збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються*. Оскільки **використання** — це **подія** за значенням **використати**, а **поширення** — це **подія** за значенням **поширити**, у розглядуваному реченні треба вживати віддієслівні іменники **використовування** та **поширювання**, що означають **дії** за значенням **використовувати** та **поширювати** відповідно. Узагалі друге речення краще було б подати дієсловами: *Не дозволено без згоди фізичної особи збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію про її особисте життя*.

3. Властивості, пов'язані з процесами.

Ці властивості поділяють на дві великі групи (рис. 6): ознаки, пов'язані з перебуванням у ролі учасника процесу (суб'єкта, об'єкта та учасника неперехідного процесу), та дійові властивості учасників процесу. Останні, в свою чергу, поділяють на: **активні** (це призначеність чи здатність діяти на інший предмет чи особу, тобто бути суб'єктом); **пасивні** (це здатність піддаватися впливові суб'єкта, тобто бу-

Друкарські помилки

У зв'язку з тим, що в надрукованому рисунку 6 зникли деякі лінії, подаємо його в авторській редакції

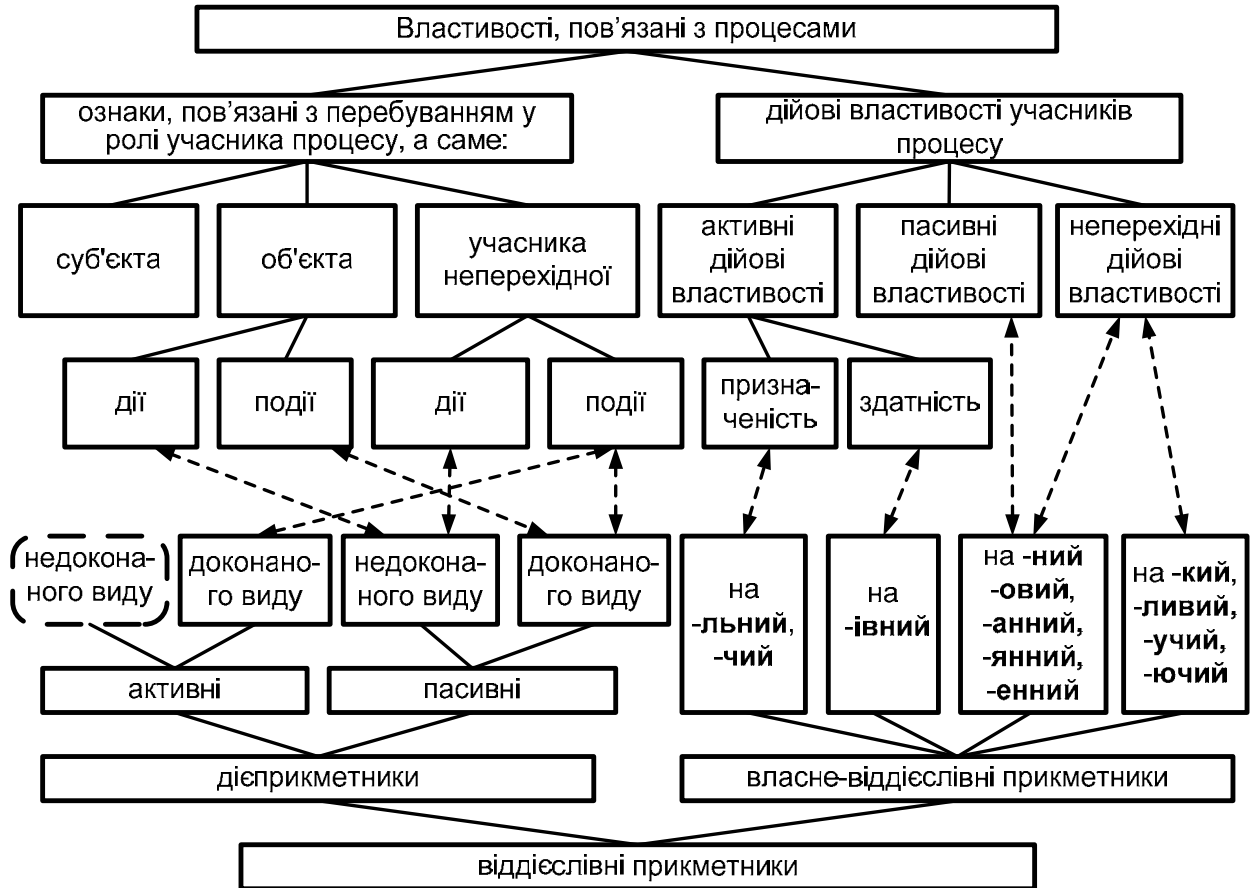


Рис. 6. Властивості, пов'язані з процесами. Пунктиром виділено не властиві українській мові активні дієприкметники недоконаного виду

ти об'єктом); **неперехідні** (це здатність виконувати неперехідний процес, тобто бути учасником неперехідного процесу).

З **поняттєвого погляду** ознаки, пов'язані з перебуванням у ролі учасника процесу, та дійові властивості розрізняються так. Перші відбивають такі характеристики процесу, як **незавершеність/завершеність** та **перехідність/неперехідність**. Другі відбивають лише **перехідність/неперехідність** процесу, але жодним чином не можуть залежати від його незавершеності чи завершеності. Ці поняттєві відмінності фахова мова відбиває завдяки успадковуванню чи втрачанняю категорії виду.

З **граматичного погляду** є два різновиди віддієслівних прикметників, пов'язані з різним ступенем переходу дієслова в прикметник. Ознаки, пов'язані з перебуванням у ролі учасника процесу, позначають дієприкметниками та утвореними від них прикметниками, а дійові властивості — власне-віддієслівними прикметниками (рис. 6).

З **погляду словотвору** спільнокореневі дієприкметники та власне-віддієслівні прикметники розрізняються спеціалізованими суфіксами, доданими до дієслівного кореня, наявністю чи відсутністю префіксів, наголосом.

Розгляньмо два приклади.

1. Часто плутають віддієслівні прикметники **недоторканий** і **недоторканий** та похідні від них іменники **недоторканість** і **недоторканність**.

Прикметник віддієприкметникового походження **недоторканий** називає ознаку, пов'язану з тим, що дія не відбулася. **Недоторканий** — це той, **якого ніхто не торкався, не чіпав** тощо (у переносному значенні — непорочний, чистий, цнотливий, наприклад *недоторкана дівчина*).

Власне-віддієслівний прикметник **недоторканий** позначає пасивну дійову властивість. Це той, **якого не можна торкатися**, якого закон охороняє від посягань з боку кого-небудь.

Від цих двох прикметників за допомогою суфікса **-ість** утворилися два абстрактні іменники **недоторканість** і **недоторканність**. Згідно з [8, с. 48—49] лексичне значення таких відприкметникових іменників практично не відрізняється від лексичного значення вихідних для них прикметників, але вони позначають опредметнену властивість.

Прикметник **недоторканий** та іменник **недоторканність** — це юридичні терміни. У статті 2 Конституції України [15] йдеться про те, що її територія “є цілісною і **недоторканною**”. Конституція гарантує *особисту недоторканність* (ст. 29), *недоторканність житла* (ст. 30), *депутатську недоторканність* (ст. 80), *недоторканність* суддів (ст. 126).

Проте навіть база “Законодавство України” (<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>) містить 51 документ, де помилково вжито слово **недоторканість** замість терміна **недоторканність**.

2. Є три спільнокореневі відприкметникові іменники: **сполучуваність**, **сполученість** та **сполучність**, утворені від пасивних дієприкметників недоконаного й доконаного виду **сполучуваний** і **сполучений** та власне-віддієслівного прикметника **сполучний**, відповідно. Розгляньмо їх тлумачення:

сполучуваний — який сполучається (ознака, спричинена неперехідною дією);

сполучений — який сполучили, нерозривно пов’язаний з чим-небудь; який неодмінно супроводжує що-небудь інше; який перебуває у взаємодії, взаємно зв’язаний; спряжений (ознака, спричинена перехідною чи неперехідною подією);

сполучний — якого можна поєднувати, суміщати з чим-небудь (пасивна дійова властивість).

Отже, **здатність**, **можливість поєднуватися** треба позначати терміном **сполучність**, а **сполученість** та **сполучуваність** — стан за значенням **сполучуваний** та **сполучений**. У мовознавчих текстах можна побачити дві термінологічні словосполуки:

сполучуваність слів — це практика, як слова сполучають (можливо не завжди правильно);

сполучність слів — це правила, як слова треба правильно сполучати.

Висновки:

1. Усе розмаїття перебігу процесів, які треба відбивати у фахових текстах, зводиться до певних комбінацій двох елементів: **дії** певної скінченної чи нескінченної тривалості, яка може розгортатися в часі, та **події**, тривалістю якої нехтують.

2. Мовним засобом розмежування **дії** та **події** є саме граматичне значення виду дієслова. При цьому українській мові властиво регулярне протиставлення не тільки дієслів, а й віддієслівних іменників, що означають опредметнені **дії** та **події**.

3. Аналіз текстів законодавчих актів показує, що в багатьох випадках не дотримано правил уживання віддієслівних іменників.

4. Оскільки дієслівний спосіб висловлювання є точнішим і природнішим для української мови, можна поради правникам у подальшому ширше вживати саме дієслова замість віддієслівних іменників.

5. У фахових текстах треба чітко розрізняти спільнокореневі дієприкметники і власне-віддієслівні прикметники та утворені від них іменники.

1. *Лотте Д. С.* Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. — М.: Изд-во АН СССР, 1961. — 158 с.

2. *Канделаки Т. А.* Системы научных понятий и системы терминов / Т. А. Канделаки // Вопросы разработки механизированной информационно-поисковой системы. — М.: НИИТЭХИМ, 1965. — Вып. 3. — С. 51—90.

3. *Войналович О.* Російсько-український словник наукової і технічної мови: (термінологія процесових понять) / О. Войналович, В. Моргунюк. — К.: Вирій; Сталкер, 1997. — 256 с.

4. *Гінзбург М.* Щодо засадничих понять, пов'язаних з подаванням процесів / М. Гінзбург // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. — 2010. — № 676. — С. 8—14. (Серія “Проблеми української термінології”). — Режим доступу: http://www.lp.edu.ua/tc.terminology/TK_Wisnyk559/TK_wisnyk559_ginzburg.htm

5. *Термінологія.* Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. — ДСТУ 3966-2000. — К.: Держстандарт України, 2000. — 32 с. — (Національний стандарт України).

6. *Лейчик В. М.* Терминоведение: Предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. — 4-е изд. — М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. — 256 с.

7. *Порядок* подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації; затв. наказом Мін'юсту України від 12.04.2005 № 34/5 (з останніми змінами, внесеними наказом Мін'юсту України № 647/5 від 13.04.2009). — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

8. *Вихованець І.* Теоретична морфологія української мови: Академ. грамика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська / за ред. І. Вихованця. — К.: Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. — 400 с.

9. *Скоплев А. А.* Репрезентация глагольных категорий в существительных в славянских языках / А. А. Скоплев // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст. — К.; Ніжин, 2006. — Вип. XI. — С. 134—141. — Режим доступу: http://www.bdpu.org/scientific_published/akt_probl_sl_filol-11/22.doc

10. *Цивільний* кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (з останніми змінами згідно із Законом України від 24.07.2009 № 1617-VI). — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

11. *Господарський* кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (з останніми змінами згідно із Законом України від 24.07.2009 № 1617-VI). — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

12. *Кримінальний* кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (з останніми змінами згідно із Законом України від 09.09.2010 № 2518-VI). — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

13. *Соколова С. О.* Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / С. О. Соколова. — К.: Наук. думка, 2003. — 285 с.

14. *Синявський О.* Норми української літературної мови / О. Синявський. — Львів: Укр. видавництво, 1941. — 363 с.

15. Конституція України: Прийнята 28.06.1996. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

ЗМІСТ

ЗАСАДИ УКЛАДАННЯ “СЛОВНИКА ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕРМІНІВ” (Павло Гриценко, Ірина Казимирова)	3
УКРАЇНСЬКА НАУКОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ В ЛЕКСИКОГРАФІЧНОМУ ОПРАЦЮВАННІ (Людмила Симоненко)	13
УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ (Оксана Ніка)	23
ДО ПОНЯТТЯ ПРО КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ, ТАКТИКИ Й ПРИЙОМИ (на матеріалі кооперативного дискурсу) (Наталія Войцехівська)	34
СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ (Людмила Туровська)	44
ТЕРМІНОПОНЯТТЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ІНТЕРАКЦІЙ МІЖ ЛІТЕРАТУРОЮ І ВІЗУАЛЬНИМИ МИСТЕЦТВАМИ ЕКФРАЗИС ТА ГІПОТИПОЗИС (Леся Генералюк)	53
ЖАНР, МЕТАЖАНР, МЕГАЖАНР ЯК ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ (Олеся Стужук)	69
ЕТИМОЛОГІЧНІ, СЕМАНТИЧНІ ТА ФОНЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВЖИВАННЯ ЛІТЕР “Г”, “Г” І “Х” У ЗАПОЗИЧЕНИХ ТЕРМІНОЛЕКСЕМАХ (Максим Вакуленко)	77
ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЗВ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ (Максим Вакуленко)	88
ПЕРЕКЛАД НІМЕЦЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ЛЕКСИКИ ІЗ КОРЕНЕМ -BIND- УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (морфолого- та лексико-синтаксичні трансформації у юридичному перекладі) (Олена Шаблій)	108
ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ АВІАЦІЙНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ (Людмила Халіновська)	118
СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ (Анатолій Івченко)	127
УКРАЇНСЬКІ ТЕРМІНИ НА ОЗНАЧЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ПОНЯТЬ “SUSTAINABLE DEVELOPMENT” І “SUSTAINABILITY” (Василь Нещийвода)	134

ЗНАЧЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ ТА СПОСІБ ЙОГО ВИРАЖЕННЯ В ТЕКСТІ НОРМАТИВНОГО ДОКУМЕНТА (<i>Валентина Рогожа</i>)	140
ПОНЯТТЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ І НАГЛЯДУ (<i>Євгенія Черняк</i>)	147
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ НА ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ (<i>Роман Марусенко</i>)	156
КОЛІЗІЇ ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ (<i>Тетяна Коваленко</i>)	166
ТРАДИЦІЯ І СУЧАСНІСТЬ У ПОНЯТІЙНОМУ ДИСКУРСІ ІНТЕГРАЛЬНОГО ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ (<i>Святослав Вишинський</i>)	174
ПРОБЛЕМИ УКЛАДАННЯ СЛОВНИКА-ДОВІДНИКА ТЕРМІНОЛОГІЇ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ (<i>Роман Миккульчик, Петро Слободян</i>) ..	183
“ЦИВІЛІЗАЦІЯ” І “СОЦІОКУЛЬТУРА”: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ (<i>Владислав Гончаревський</i>)	191
УМОТИВОВАНИЙ ПЕРЕКЛАД ІНШОМОВНИХ НОМІНАЦІЙ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ПОПОВНЕННЯ СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ (<i>Людмила Бардіна, Наталя Назаренко</i>)	203
СТАНДАРТИЗАЦІЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ: АНАЛІЗ ТЕРМІНОЛОГІЇ, ВЖИТОЇ У СТАНДАРТАХ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ СФЕРИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ (<i>Валентина Кириленко</i>)	214
ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ Й ОЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ (<i>Наталя Куземська</i>)	221
КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК (<i>Тамара Баєва</i>)	235
ЩОДО ПОДАВАННЯ ПРОЦЕСОВИХ ПОНЯТЬ У ФАХОВИХ ТЕКСТАХ (<i>Михайло Гінзбург</i>)	246
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ТА ПРАГМАТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕРМІНА (<i>Ганна Ракшанова</i>)	260
ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКИХ ТА ІНШИХ НАЗВ РОДІВ У БОТАНІЦІ (ПОКРИТОНАСІННІ РОСЛИНИ) (<i>Світлана Зиман</i>)	278
ЛАТИНСЬКО-АНГЛО-РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ БОТАНІЧНИЙ СЛОВНИК (<i>Світлана Зиман, Сергій Мосякін, Олена Булах, Дмитро Гродзинський</i>)	285
УТОЧНЕННЯ ПРИЗВИЩ ТА ІМЕНІ ОСОБИ — ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ УКРАЇНСЬКОГО БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА (<i>Лариса Рева</i>)	289
УТРИВАЛЕННЯ ІМПЕРСЬКОГО ЛІНГВОЦИДУ (<i>Володимир Козирський, Василь Шендеровський</i>)	295

Наукове видання

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
«ВИДАВНИЦТВО “НАУКОВА ДУМКА” НАН УКРАЇНИ»

*Збірник матеріалів
науково-практичної конференції*

УКРАЇНСЬКА
НАУКОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ.
Суспільні та гуманітарні
науки
№ 3

Статті надруковано в авторській редакції

Оформлення художника *Ю.Ф. Назаренка*
Художній редактор *Р.І. Калиш*
Технічний редактор *С.Г. Максимова*
Коректори *Н.В. Мітюра, В.О. Подоляничук, С.В. Шарабанова*
Комп'ютерна верстка *А.І. Прокопчук*

Підп. до друку 15.02.2011. Формат 70×100/16
Друк. офс. Папір офс. № 1. Гарн. “Мысль”
Ум. друк. арк. 25,35. Ум. фарбо-відб. 26,0. Обл.-вид. арк. 28,0.
Тираж 300 прим. Зам. № 666

НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН України»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2440 від 15.03.2006
01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3

ТОВ «Видавництво “Логос”»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 201 від 27.09.2000
01030 Київ 30, вул. Богдана Хмельницького, 10